

**TEMEL
TOPLUMBİLİM
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ**

KISALTMALAR

- bkz. Bakınız.
- es. t. Eski terim
- Fr. Fransızca
- İng. İngilizce
- Ör. Örneğin, örnek
- vb. Ve benzeri ve başkaları; ve benzerlerine, ve başkalarına; ve benzerinin, ve başkalarının

A

abecesizlik [es.t. ümmilik] [Fr. analphabétisme] [İng. illiteracy, pre-literacy] : Kimi insanbilimcilere göre, okuma yazmayı oluşturmamış ya da okuma yazmadan yoksun topluluklara özgü nitelik.

abecesizlik oranı [es.t. ümmilik nisbeti] [Fr. taux d'analphabétisme] [İng. illiteracy rate] : Bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun okul çağındaki ve daha yukarı yaşlarındaki nüfusu içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı.

açık davranış [Fr. comportement manifeste] [İng. overt behaviour] : Başkalarının doğrudan doğruya duyu organları aracılığıyla algılanıp ayırt edilebilen davranış.

açıklama [es.t. izah] [Fr. explication] [İng. explanation] : İncelenen konunun özünü neden, yasa vb. aracılığıyla aydınlatmayı amaçlayan bilimsel inceleme aşaması ya da biçimi.

açlık [Fr., İng. famine] : Bir toplumda, bir toplumsal kümede nüfusun bir bölümünün yaşamda kalabilmek için gerekli ölçüde beslenememesi ve bu yüzden ölüme gitmesi olgusu.

adsızlık [es.t. anonimlik] [Fr. anonimité] [İng. anonymity, anonymousness] : Genellikle bir kentte ya da değişik ekin çevresinde bireyin toplumsal kümesinin denetiminden sıyrılmış olduğunu anlatan bilinmeme, tanınmama durumu.

adalet [Fr., İng. justice] : Belli bir toplumda, belli bir tarihsel dönemde bir toplumsal olgunun adil sayılması yoluyla korunması tutumu.

adaletsizlik [Fr., İng. injustice] : Belli bir toplumda, belli bir tarihsel dönemde haksız sayılarak kınanan toplumsal olgu.

aile [Fr. famille] [İng. family] : Evlilik ve kan bağına, başka deyişle karı - koca, ana - baba - çocuklar, kardeşler vb. arasındaki ilişkilere dayalı olan bir toplum çekirdeği.

aile toplumbilimi [es.t. aile sosyolojisi] [Fr. sociologie de famille] [İng. sociology of family] : Toplumlarda, toplumsal kümelere aile kurumunun toplum bütünü içindeki yeri ile olu-

şum, işleyiş ve değişimini düzenlilikleri içinde inceleyip açıklamayı amaçlayan toplumbilim kesimi.

aile oturmamışlığı [es.t. aile istikrarsızlığı] [Fr. instabilité maritale] [İng. marital instability]: Ailenin boşanma ya da ayrılma yoluyla dağılma eğilimi göstermesi.

aktöre [es. t. ahlak] [Fr. éthique] [İng. ethics]: Bir toplumda, bir toplumsal kümede belli bir tarihsel dönemde benimsenmekte olan nesnel toplumsal yasalarla belirlenen doğru ve yanlışla ilişkin davranış kuralları.

aktöre ikiliği [es. t. ahlak ikiliği] [Fr. dualisme éthique] [İng. ethical dualism]: Bir toplumda ya da toplumsal kümede biri toplum ya da küme içi ilişkilerde, öbürü başka toplum ya da kümelerle ilişkilerde uygulanan iki ayrı tür aktörenin var olması.

aktöre toplumbilimi [es. t. ahlak içtimaiyatı, ahlak sosyolojisi] [Fr. sociologie morale] [İng. moral sociology]: Toplumlardaki, toplumsal kümelerdeki aktöre ölçü ve kurallarının özellikleri ve toplum bütünü içindeki yeri ile oluşum, işleyiş ve değişimini düzenlilikleri içinde inceleyip açıklamayı amaçlayan toplumbilim kesimi.

aktörelilik [es. t. ahlakilik] [Fr. moralité] [İng. morality]: Topluluk yaşamını, insan davranışlarını düzenleyerek insanların birbirlerine ve topluma karşı ödevlerini belirleyen kurallar ve ölçülerin toplamı.

aktöresel [es. t. ahlaki] [Fr. éthique] [İng. ethic]: Bireylerin ya da toplumsal kümelerin iyiyi kötüyü, haklıyı haksızı, ödev, onur vb. olguları değerlendirmesine ilişkin olan.

aktöresel ülkü [es.t. ahlaki mefkûre] [Fr. idéal morale] [İng. moral ideal]: Aktöresel yetkinlik örneği sayılan bir ırada bulunduğu tasarlanan özelliklere, aktöresel niteliklere ve bunları gerçekleştiren davranışlara ilişkin anlayış.

aktöresel yargı [es. t. ahlaki hüküm] [Fr. jugement de morale] [İng. moral judgment]: Bireylerin, örgütlerin, halkların eylem ve davranışlarının aktöre açısından değerlerini dile getiren yargı.

alan araştırması [es. t. saha araştırması] [Fr. recherche sur terrain] [İng. field work]: Türlü toplumsal olguların, örneklemeye yoluyla seçilen somut örnekler üzerinde incelenmesi yöntemi.

algı [es.t. idrâk] [Fr., İng. perception]: Nesnel dünyanın başta

görme örgeni olmak üzere insanın duyu örgenlerini etkilemesi ve böylece nesnelere bilinçte yansması.

alışkanlık [es. t. itiyatlar] [Fr. habitudes] [İng. habits] : Uzun süre içindeki yinelemeler sonunda özdevimselleşen, ölçü ve kurumların görece sürekliliğini sağlayan bilinçsiz ya da bilinçli davranış.

alpa tapınma [es. t. kahramana ibadet] [Fr. culte des héros] [İng. hero worship] : Ölmüş alp kişilerin ruhlarına tapınma.

alperlik masalı [es. t. efsane, destan] [Fr. légende] [İng. legend] : Genellikle halkın özlemlerini dile getiren, alp kişilerinin olağanüstü, doğaüstü başarıları biçimi arkasında halkın kendi yaptıklarını yücelten masal.

alt - ekin [Fr. subculturel] [İng. subculture] : 1 — Bir toplumsal kümenin toplumdaki egemen ekinden kimi bakımlardan değişik olan ekini. 2 — Egemen ekine karşıt olan bir toplumsal kümenin ekini. 3 — Bütün toplumlarda ortaklaşa olarak görülen ekinsel ya da davranışsal öğeler. 4 — Bir ekinsel küme içindeki belirli kesime özgü ekinsel özellikler.

altyapı [Fr. infrastructure] [İng. basis] : Tarihsel özdekliliğe göre, toplumun ekonomik yapısını oluşturan ve insan bilincinden bağımsız olarak biçimlenen üretim güçleri ve üretim ilişkilerinin tümü.

amaç içeriği [es.t. niyet muhtevası] [Fr. contenu intentionnel] [İng. intentional content] : Bir toplumsal küme üyelerinin, o kümeyle ilgili eylemlerinin yöneldiği çıkar ve değerlerin toplamı.

ana eğilim [es.t. merkezi temayül] [Fr. tendance centrale] [İng. central tendency] : Bir toplumsal kümenin ya da bir olgular yığınının temel, ortalama ya da ortaklaşa özelliği.

anaerkil aile [es.t. maderşahi aile] [Fr. famille matriarcale, famille maternelle] [İng. matriarchal family, maternal family] : Erk ve yetkenin anada ya da kadın aile başkanında toplandığı aile biçimi.

anaerkil düzen [es.t. maderşahi nizam] [Fr. matriarchat] [İng. matriarchate] : Kadınların yönetimine dayalı, anasallık, anasoyluluk, anayerlilik ilkelerine göre düzenlenip örgütlenmiş olduğu ve eski çağlarda yaşadığı düşünülen toplum düzeni.

anakent [es.t. metropol] [Fr. métropole] [İng. metropolis] : Çev-

resindeki bölgeye ve buradaki irili ufaklı kent topluluklarına ekonomik, uygulamısal, ekin sel bakımlardan egemen durumda olan başlıca büyük kentlerden her birine verilen ad.

anakent alanı [es.t. metropoliten saha] [Fr. aire métropolitaine] [İng. metropolitan area] : Bir büyük kentle onun astkentlerini, uydukentlerini içeren, bunlar arasında gidiş gelişi sürekli bir günlük nüfus bulunan alan.

anakent bölgesi [es.t. metropoliten bölge] [Fr. région métropolitaine] [İng. metropolitan region] : Bir anakentin bütünleş-tirdiği, işlevsel olarak örgütlenmiş olup, karşılıklı bağımlılık içinde birçok topluluktan oluşan çevrebilimsel birim.

anamal [es.t. sermaye] [Fr., İng. capital] : 1 — Klasik ekonomiye göre, zenginliklerin yaratılmasında, ekonomik işlerin görülmesinde kullanılan ve bir üretim birimi ya da işletme için zorunlu olan özdeksel nesnelere. 2 — Marksçı ekonomiye göre, ücretli işçi çalıştırmanın ve böylece artık değeri almanın aracı.

anamalcılık [es.t. kapitalizm] [Fr. capitalisme] [İng. capitalism] : Üretim araçlarının anamalcı sınıf üyelerinin iyeliği altında olduğu toplumsal düzen.

anamalcı sınıf [es.t. sermayedar sınıfı, kapitalist sınıf] [Fr. classe capitaliste, bourgeoisie] [İng. capitalist class, bourgeoisie] : Anamalcı toplumda üretim araçlarının önemli bölümüne iye olan, bu konumları dolayısıyla siyasal erki de büyük ölçüde ellerinde ya da denetimlerinde tutan, sınıf bilinci bulunan bireylerin ve ailelerinin oluşturduğu sınıf. (bkz. yönetici sınıf)

anasanlılık [es.t. madernamilik] [Fr. matronymie] [İn. matronymy] : Doğan çocuğa anasının ya da ana soyundan başka yakımların adının verildiği evlilik düzeni.

anasızlık [Fr. déprivation maternelle] [İng. maternal deprivation] : Çocuğun hiç anne bilmemesi, bebeklik yıllarında anneden uzak kalması ya da annesinin yerini bir başka kadının aldığını görmesi durumları.

anasoyluluk [Fr. matrilinearité] [İng. matrilinearity, matrilineal descent] : Soyun, kalıtın, toplumsal yerin yalnızca ya da öncelikle ana yanından belirlendiği aile düzeni.

anayerlilik [Fr. matrilocalité] [İng. matrilocality] : Kocanın evlendikten sonra, daha önce yaşadığı yerde değil, karısının

ailesinin yaşamakta olduğu yerde yerleşmesine dayalı evlilik düzeni.

anlak [es.t. zekâ] [Fr., İng. intelligence]: İnsanın toplumsal çevresinde yaşadığı deneylerden soyutlama ve öğrenme yoluyla yeni durumlara uyma yeteneği.

anlak ölçeri [es.t. zekâ testi] [Fr. teste d'intelligence] [İng. intelligence test]: Eğitimden mesleğe yöneltmeğe değin toplumsal yaşamın türlü alanlarında kullanılan ve bireylerin anlaksal gelişme düzeyini saptamak amacıyla hazırlanan bir tür soru kâğıdı.

anlam [es.t. mânâ] [Fr. signification] [İng. significance]: Bir toplum ya da toplumsal küme üyelerinin türlü ekin öğeleriyle ilgili olarak yaptıkları düşünsel çağrışım.

ansal bozukluk [es.t. zihni bozukluk] [Fr. désordre mental] [İng. mental disorder]: Birey kişiliğinin toplumsal - ruhsal çevresine uyamaması, fiziksel ya da toplumsal - ruhsal bakımlardan bunalım içine düşerek çözülmesi, bozulması durumu.

ansal çatışma [Fr. conflit mental] [İng. mental conflict]: Bir bölümü öbür bölümünü yasaklayan değerler arasında bocalama geçiren ve sonunda bunlardan birini seçmek zorunluluğunda bulunan bireyin içine düştüğü ruhsal durum.

ansal evrim [es.t. zihni tekâmül] [Fr. évolution mentale] [İng. mental evolution]: İnsanın tarihsel evrim içinde ansal bakımdan gittikçe daha yüksek yeterlikler elde etmesi süreci.

ansal gelişme [es.t. zihni inkişaf] [Fr. développement mental] [İng. mental development]: Bireyin doğumundan olgunluk dönemine değin ansal yetenek ve işlemlerinin artan bir ölçüde oluşup örgütlenmesi süreci.

ansal sağlık [es.t. zihni sıhhat] [Fr. sanité mentale] [İng. mental health]: Birey kişiliğinin toplumsal - ruhsal çevresine uyum göstermede başarılı olması, özlem ve dilekleri ile gerçek yaşam koşulları arasında büyük ayrılıkların bulunmaması durumu.

araştırmacı davranış [Fr. comportement exploratif] [İng. exploratory behaviour]: 1 — Bebeklerin, hayvanların ve öbür aşağı canlıların, öğrenme sürecinin başlangıcında kendilerine yön vermelerinin ilk aşamasındaki devinimleri. 2 — Belli bir durum tam olarak inceledikten sonra, ona ilişkin başka durumları da kavramsal olarak inceleme.

araştırma evreni [Fr. univers de recherche; population de recherche]